

Planiranje, programiranje i evaluacija **preventivnih aktivnosti**

Zavod za javno zdravstvo „Sveti Rok“
Virovitičko-podravske županije

Siniša Brlas

Planiranje, programiranje i evaluacija
preventivnih aktivnosti

Virovitica, 2012.

Planiranje, programiranje i evaluacija **preventivnih aktivnosti**

Autor

Siniša Brlas, prof.

Nakladnik

Zavod za javno zdravstvo „Sveti Rok“
Virovitičko-podravske županije

Lektorica

Danijela Fabric Fabijanac, prof.

Tisak

Grafiti Becker, Virovitica

Naklada

500 primjeraka

Virovitica, 2012.

Prvo izdanje

© Nijedan dio ove publikacije
ne smije se umnožavati,
fotokopirati ni na bilo koji
način reproducirati bez
nakladnikova pismenog
dopuštenja.

CIP zapis dostupan u
računalnome katalogu
Nacionalne i sveučilišne
knjižnice u Zagrebu pod
brojem 798558

ISBN 978-953-7756-08-6

Sadržaj

Važnost planiranja i programiranja	4
Vizija	7
Misija	7
Ciljevi	7
SWOT analiza u planiranju tijekom akcije	11
Izrada plana i programa	14
Evaluacija	18
Reprogramiranje	21
Zaključak	22

Važnost planiranja i programiranja

Problem je s preventivnim aktivnostima što se one često provode ad hoc. Uglavnom kod stručnjaka postoji dobra volja za djelovanjem, kapaciteti za djelovanje, prilično često postoji i manje-više jasna ideja o tome što bi trebalo, a što ne činiti, ali ne postoji usustavljenost u pristupima. I dok je još ponekad jasno kojim se pojedinačnim ciljevima u radu teži, a ovi su ciljevi povezani sa sasvim konkretnim i uglavnom izdvojenim (povremenim, jednokratnim) aktivnostima, bez jasne percepcije o tome gdje, kada i na koji način želimo biti u budućnosti, ne može se postići dalekosežnost učinaka. Dodatna je teškoća kod preventivnih aktivnosti u tome što se one vrlo teško mogu vrjednovati, pogotovo objektivno. Stoga, ako ne postoji strategija djelovanje koja će uključiti činitelje, opis njihovih zadataka, ciljeve kojima se teži, vremenski rok izvršenja i evaluativne mehanizme za mjerenje učinaka, rad na prevenciji može se lako pretvoriti u (često) besciljno lutanje u ovome području. Pri tome se znatno troše unutarnji i vanjski resursi i gubi se vrijeme u aktivnostima koje

niti su planirane, a niti su, tako neplanirane, uopće mjerljive u svojim učincima.

Planiranje i programiranje je strategija jedinstvenog djelovanja različitih činitelja u različitim aktivnostima i okolnostima na različitim ciljevima, ali sa zajedničkom vizijom i misijom koje ujedinjavaju različite činitelje, aktivnosti i ciljeve u jedinstveni mehanizam s preventivnim učincima. Stoga je planiranje i programiranje djelovanja preduvjet uspjeha u preventivnim aktivnostima.

Strateški okvir djelovanja na prevenciji i suzbijanju ovisnosti već je osmišljen na nacionalnoj i županijskim razinama. Na njega se nastavljaju operativni dokumenti koji su neposredno izvedivi.

Trenutna je organizacija prevencije i suzbijanja ovisnosti u našoj zemlji sljedeća:

Prema *Nacionalnom programu prevencije ovisnosti za djecu i mlade u odgojno-obrazovnom sustavu, te djecu i mlade u sustavu socijalne skrbi za razdoblje od 2010. do 2014. godine* (Ured za suzbijanje zlouporabe droga Vlade Republike Hrvatske, 2010., str. 49 i 50) „neke od smjernica za strategiju daljnjeg razvoja Preventivnih programa u Republici Hrvatskoj su:

- Prevencija ovisnosti treba uključiti sve sektore društva na rješavanju ovog problema, poglavito one koji naj snažnije utječu na odgoj djece i mladih, a to su obitelj, škola, vršnjačke skupine, lokalna zajednica i mediji.

- Preventivni programi u sustavu školstva trebaju biti izrađeni s ciljem motiviranja učenika za odabir zdravih stilova života, pravilnog organiziranja slobodnog vremena, razvijanja samopoštovanja i socijalnih vještina, kao i pružanja pomoći obiteljima i nastavnicima kako bi na vrijeme uočili i spriječili problem zlouporabe droga kod učenika.
- Preventivni programi u sustavu školstva trebaju biti nadopunjeni programima u zajednici usmjerenim na različite supkulturne skupine mladih rizičnog ponašanja, na obitelj i općenito na širu populaciju građana.
- Preventivni programi trebaju biti usmjereni i na rješavanje krize suvremene obitelji, kao i na što ranije otkrivanje i pružanje pomoći rizičnim skupinama djece i mladih s ciljem prevladavanja rizičnih ponašanja i sprječavanja pojave ovisnosti o drogama u tim skupinama.
- Preventivni programi trebaju biti dugotrajna, kontinuirana i planirana aktivnost s ponavljajućim intervencijama radi pojačanog ostvarivanja preventivnih ciljeva.

- Svaki preventivni program treba sadržavati i metode evaluacije koja treba dati odgovore o učinkovitosti pojedinog programa, a rezultati evaluacije trebaju utjecati na kreiranje cjelovite nacionalne preventivne strategije.
- Razvijati i unaprjeđivati istraživački rad o raširenosti zlouporabe sredstava ovisnosti među djecom i mladima te općom populaciji, kao i istraživanja u području preventivnih znanosti kako bi se unaprijedile teoretske i metodološke osnove preventivnog rada na području ovisnosti s djecom i mladima, te povećala učinkovitost preventivnih programa.“

Naglasci pokazuju kako je prevladavajući pristup prevenciji ovisnosti (ali i ostalih rizičnih ponašanja) usmjeren aktivnostima i stručnim postupcima među djecom i mladima, dakle upravo onim aktivnostima koje se već sustavno provode unutar školskih programa prevencije ovisnosti. Znači, presudno je kvalitetno i izvedivo osmisliti školske programe prevencije (ovisnosti). Slijedom toga se tekst koji slijedi velikim dijelom oslanja na neposredna iskustva u kreiranju preventivnih programa u odgojno-obrazovnom sustavu i objašnjava idejni koncept školskih programa prevencije ovisnosti kao i metodologiju njihove izrade – od vizije do evaluacije.

Vizija

Vizija je **dalekosežna zamisao o željenom i predvidljivom razvoju događaja ili pothvata.**

U kontekstu preventivnih aktivnosti jasna vizija o tome gdje u budućnosti želimo biti nužan je preduvjet identificiranju ciljeva i kreiranju ostvarivih ciljeva. Bez jasne vizije o tome gdje u budućnosti želimo biti ne možemo niti očekivati usmjeravanje djelovanja. Dakle, vizija **usmjerava** planiranje i programiranje, odnosno djelovanje, i ona je sastavnicom planova i programa djelovanja.

Misija

Misija je **zadatak većeg značaja koji je od općeg interesa.** U osmišljavanju i provedbi preventivnih aktivnosti misija homogenizira činitelje u provedbi aktivnosti, regrutira unutarnje i vanjske resurse i dinamizira neposredne aktivnosti. Ovako opisana misija motivativni je činitelj koji usmjerava djelovanje, ali i održava isto u željenome smjeru. Dakle, misija **aktivira** resurse na djelovanje te je tako nužna sastavnica planova i programa.

Ciljevi

ŠTO SU CILJEVI

Ciljevi su zamišljena „mjesto“ na kojima u budućnosti želimo biti. To su dakle **zamišljena buduća stanja koja želimo postići određenim aktivnostima i određenim sredstvima.** Mogu biti uža ili šira u svojem ekstenzitetu, kao i bliža ili dalja u svojem intenzitetu (ove potonje još razlikujemo kao kratkoročne, srednjoročne i dugoročne ciljeve i o njima će biti više riječi u dijelu koji slijedi). Dakle, ciljevi neposredno proizlaze iz vizije.

Ciljevi su odredišta na kojima u budućnosti želimo biti. Odredišta koja sami zadajemo definiraju se našim željama i htijenjima, a u njihovoj su osnovi potrebe. To su prije svega sekundarne odnosno socijalne ili stečene potrebe koje nastaju tijekom našega rada, prije negoli smo se počeli baviti nekom aktivnošću ili nismo imali potrebe vezane uz tu aktivnost ili su nam potrebe bile drukčije. Samim bavljenjem određenom aktivnošću pojavljuju se nove potrebe, a time i novi ciljevi upravljani tim potrebama. Ciljevi su, dakle,

kreirani našim potrebama, ali oni i kreiraju nove potrebe. Zadovoljenje tih potreba zapravo su ciljevi djelovanja. Stoga je prilikom kreiranja ciljeva važno upoznati strukturu potreba. Međutim, odredišta kao ciljevi mogu biti i određeni „izvana“ - zahtjevima posla ili nalogodavca. Tada cilj može biti zadovoljenje zadanih zadaća, a potreba je osjećaj uspjeha u ostvarivanju zadaća ili priznanje za uspješan rad. Potrebno je biti pažljiv prilikom kreiranja ciljeva i određivanja zadaća; ponekad se ciljevi površno i pogrešno identificiraju sa zadaćama pa je stoga važno znati kako su ciljevi apstraktne, planske kategorije, a zadaće (zadaci) su operacionalizirani i konkretizirani putevi dolaska do cilja, što znači da se zadaci (zadaće) izvode iz ciljeva.

O uspješnom ostvarivanju ciljeva ovisi motivacija za daljnji rad, a o motivaciji ovisi ustrajnost u radu na novim ciljevima.

KAKO SE POSTAVLJAJU CILJEVI

U definiranju ciljeva postoji stvarna opasnost da se ciljevi, osim sa zadaćama (zadacima), identificiraju i s ishodima (na primjer specifična edukacija (educiranost) u okviru univerzalne prevencije ovisnosti nije cilj preventivnih aktivnosti, već ishod tih aktivnosti). Stoga u kreiranju ciljeva treba identificirati potrebe populacije kojoj su aktivnosti usmjerene. Iz tih potreba proizlaze ciljevi, a **ciljevi imaju više razina:**

1. globalni ciljevi (konačno stanje u kojem želimo biti nekada u budućnosti)
2. specifični ciljevi (učinci koji se mogu objektivno mjeriti)
3. operativni ciljevi (opisana konkretna i stvarna ponašanja korisnika, na primjer: pisanje zadaća s onima kojima teško ide u školi, rješavanje nekog socijalnog pitanja, neposredno zapošljavanje, promjena konkretne terapije).

U smislu učinaka koji se u preventivnim aktivnostima mogu objektivno mjeriti, treba naglasiti da postoje **širi i uži specifični ciljevi.**

Širi specifični ciljevi preventivnog programa su:

1. **Savjetodavni ciljevi**

Dio preventivnog programa je i savjetodavni rad. Cilj mu je pomoći pojedincu iskoristiti osobne snage u odnosu na slabosti i u smislu samopomoći i usmjerenosti rješavanju problema iskoristiti preostali osobni prostor za napredovanjem.

2. **Supportivni ciljevi**

Cilj je pomoći klijentu u aktiviranju njegove motivacijske snage usmjerene rješavanju problema. Podrška (engl. support) uključuje stručnu pomoć i razvijanje sustava obiteljske podrške.

3. **Edukativni ciljevi**

Radi se o specifičnoj i nespecifičnoj edukaciji koja je divergentna i u osnovi usmjerena u dva smjera: specifičnoj edukaciji o štetnosti djelovanja sredstava ovisnosti (droga) i ovisničkog ponašanja, te manje specifična (ili nespecifična) edukacija o usvajanju i razvijanju zdravih stilova života, pozitivne slike o sebi, razvoju samopoštovanja i samopouzdanja, donošenju odluka, kvalitetnoj međuljudskoj komunikaciji i obiteljskim odnosima, kvalitetnom provođenju slobodnog vremena, stilovima roditeljstva i slično.

4. **Informativni ciljevi**

Preventivni program predviđa informiranost pojedinca o njegovu psihofizičkom i zdravstvenom statusu, kao i o predviđanju tijeka poremećaja u slučaju da pojedinac ima poremećaj u psihofizičkom ili psihosocijalnom funkcioniranju. Također je važno korisnike informirati i o suvremenim spoznajama i trendovima u području ponašanja i doživljavanja. Ustvari, tijekom preventivnih aktivnosti treba učiniti dostupnima sve relevantne informacije na osnovi kojih pojedinac može donositi dobre odluke za sebe.

5. **Zdravstvena zaštita kao cilj**

Ovisničko ponašanje znači izloženost velikom riziku od nastanka psihopatoloških procesa (komorbiditet je gotovo pravilo kod ovisnika) te zarazi visokorizičnim oboljenjima (kožne i spolne bolesti uključujući HIV/AIDS, hepatitis B i C). Program predviđa prevenciju i ovih bolesti kroz specifičnu edukaciju (ovdje se može vidjeti kako su navedeni ciljevi međusobno povezani i kako su međuovisni u provedbi).

6. **Vrjednovanje s ciljem dobivanja povratnih informacija**

Kako bismo znali postićemo li željene ciljeve postupcima koje koristimo u radu potrebno je razviti i mehanizme vrjednovanja rada. Vrjednovanje (i samovrjednovanje) je postupak koji se provodi s ciljem utvrđivanja postignuća, želja, planova i htijenja prema kriterijima kojima je tko poučen ili ih je postavio sam sebi; ono je presudno važno kako bismo na temelju povratnih informacija (od drugih ili od sebe samih) kreirali nove i prikladnije postupke u osobnom radu. Stoga cilj preventivnih aktivnosti može biti i informiranje i educiranje korisnika o načinima njihove evaluacije programa u kojima sudjeluju.

Uži specifični ciljevi odnose se uglavnom na specifične preventivne aktivnosti, najčešće unutar savjetodavnog rada. To su:

1. aktualiziranje problema zbog kojega je pojedinac došao potražiti pomoć
2. aktiviranje pojedinca za “rad na sebi”
3. povećanje svjesnosti o štetnosti pojedinih oblika doživljavanja i ponašanja

4. produblivanje povjerenja pojedinca u sebe, u osobe oko sebe (osobito bliske) i razvijanje podrške (osobito obiteljske)
5. educiranje pojedinca o štetnosti pojedinih oblika ponašanja
6. motiviranje pojedinca da ustraje u pozitivnim aktivnostima.

Ostvarivost ciljeva, o čemu se prosuđuje na osnovi detaljne analize snaga i slabosti odnosno prilika i prijetnji, determinira i vremenski okvir njihova dostizanja. Ciljevi mogu biti:

- a) kratkoročni
- b) srednjoročni
- c) dugoročni.

Budući da o uspješnom ostvarivanju ciljeva ovisi motivacija za daljnji rad, vrlo je važno stvoriti uvjete da ciljevi u radu budu ostvarivi kako bi ispunili svoju motivativnu funkciju. Ostvarivost ciljeva postiže se dobrim (u)poznavanjem stanja i na temelju toga planiranjem akcije usmjerene dostizanju ciljeva.

SWOT analiza u planiranju tijekom akcije

Već je dugo **standardno oruđe strategijskog planiranja** koje potiče identificiranje unutarnjih snaga i slabosti i stavlja ih u odnos s vanjskim prilikama i prijetnjama SWOT analiza. SWOT je akronim od engleskih riječi Strengths (snage, prednosti), Weaknesses (slabosti, prostor za napredovanje), Opportunities (prilike, mogućnosti) i Threats (prijetnje, opasnosti). Radi jednostavnijeg razumijevanja koncept se može prikazati i shematski (prikaz je na 13. stranici).

U ovome konceptu **snage** otvaraju put prema realizaciji ciljeva, **slabosti** su zapravo unutarnje nesposobnosti koje ometaju konačnu realizaciju ciljeva, dok su **prilike** i **prijetnje** u izravnoj vezi s kompleksnom heterogenom i dinamičnom okolinom. Pritom prilike kao vanjski činitelji svojim potencijalom povećavaju vjerojatnost realizacije ciljeva, a prijetnje kao vanjski činitelji mogu ozbiljno onemogućiti realizaciju ciljeva.

Tijek akcije koji slijedi ideju stalnog reorganiziranja osobnoga rada s ciljem poboljšanja osobne kompetentnosti i učinkovitosti započinje upoznavanjem unutarnjih kapaciteta (to uključuje poznavanje kako snaga tako i slabosti), ali i vanjskih činitelja (kako mogućnosti tako i prijetnji koje dopiru iz okoline). Poznavanje unutarnjih i vanjskih mogućnosti i ograničenja presudno je važno iz najmanje dva razloga:

1. Nužno je kako bi se aktivnosti uopće mogle usmjeriti u željenom smjeru, odnosno kako bi se mogli postaviti ciljevi u radu
2. Nužno je kako bi se mogao pratiti osobni profesionalni rast i razvoj, odnosno kako bi se aktivnosti mogle evaluirati, po potrebi mijenjati i prilagođavati, a sve u cilju poboljšanja osobne kompetentnosti i učinkovitosti odnosno zadovoljstva u radu koje je temelj skrbi o osobnom mentalnom zdravlju.

METODOLOGIJA UPOZNAVANJA STANJA I UTVRĐIVANJA MOGUĆNOSTI (RADIONICA ZA SWOT ANALIZU)

Prvi korak

Podijelimo se u tri skupine. U svakoj skupini odredimo koordinatora, zapisničara te osobu koja će izvještavati o zaključcima skupine.

Zadaće za pojedine skupine su sljedeće:

1. *skupina*: Utvrditi koje su naše prednosti?
2. *skupina*: Utvrditi koje su naše slabosti?
3. *skupina*: Utvrditi koje su naše mogućnosti?

Drugi korak

Radimo u skupinama 60 minuta, zatim izvještavamo sve ostale o zaključcima skupine te svi zajedno (kao tim) revidiramo i usklađujemo stavove do konačnih zaključaka.

Treći korak

Na temelju uočenih prednosti, slabosti i mogućnosti određujemo ciljeve s obzirom na mogućnosti, a zatim slijedi izrada razvojnog plana i programa preventivnih aktivnosti.

SWOT analiza primarno je poduzetnički koncept koji polazi od ideje da se poduzetnik svojim kvalitetama i slabostima u dinamičnim i turbulentnim uvjetima okoline uvijek nastoji orijentirati rastu i razvoju, a to će moći tek onda kada će spoznati i osvijestiti osobne mogućnosti i uskladi ih s osobnim „slabim točkama“ što će mu pomoći izbjegavati rizične situacije, a iskoristavati osobne potencijale kao bi se u tome smjeru mogao razvijati. Ovako opisan pristup jačanju snaga i minimiziranju opasnosti vrlo je primamljiv i za ostale radne aktivnosti, a posebno za one koje uključuju teško mjerljive učinke u neposrednom, a posebno u posrednom pomagačkom radu s ljudima.

Rezultat SWOT analize treba biti identifikacija kapaciteta i ograničenja za kreiranje ostvarivih ciljeva koji potom postaju dijelom strateškog dokumenta (plana i programa djelovanja).

Shema međudnosa snaga, slabosti, prilika i prijetnji u SWOT konceptu

Izrada plana i programa

METODOLOGIJA IZRADE PLANA I PROGRAMA

Plan i program, često oboje u jednom dokumentu, strateški je okvir za djelovanje. Između njih postoji jasna distinkcija.

Plan definira razvojne prioritete kroz aktivnosti (mjere) i ciljeve te iste redefinira (nakon evaluacije) kroz izmjene u preventivnim aktivnostima ili postupcima.

Program operacionalizira ciljeve, metode, izvršitelje, vremenski okvir izvršenja i način evaluacije.

Planiranje je aktivnost kojom raspoređujemo definirane sadržaje kroz sasvim određeno i unaprijed poznato vremensko razdoblje. Ovo vremensko razdoblje može biti dulje (tada najčešće govorimo o godišnjem (ponekad i višegodišnjem) ili makro planiranju) i kraće (tada govorimo o mikro planiranju; kvartalnom, mjesečnom, tjednom pa čak i dnevnom).

Nacionalna strategija i akcijski planovi primjer su makro planiranja, dok na primjer školski programi prevencije ovisnosti ulaze u obje kategorije planiranja.

Planiranje je dakle vremenski determinirano, ali je određeno i funkcijom koju ima u određenom kompleksu aktivnosti. Stoga, ako plan:

1. samo predlaže sadržaje aktivnosti koji se mogu, ali i ne moraju ostvariti tada govorimo o **okvirnom planiranju**
2. određuje sadržaje aktivnosti tada govorimo o **globalnom planiranju**
3. određuje plan akcije koja obuhvaća mjere i postupke kojima se dolazi do cilja tada govorimo o **akcijskom planiranju** i
4. određuje slijed aktivnosti i resurse potrebne za njihovo izvršenje tada govorimo o **izvedbenom** ili **operativnom planiranju**.

Programiranje je aktivnost kojom se određuje sadržajni i vremenski okvir izvršenja i način evaluacije pojedinih područja aktivnosti ili programskih sadržaja. Kao i planiranje i programiranje je vremenski determinirano, ali je programirati vrlo zahtjevno u duljem vremenskom razdoblju zbog velikog broja

sistematskih i nesistematskih činitelja koji djeluju na programsku strukturu tijekom realizacije plana i programa. Stoga je vrlo važno da program bude prilagodljiv i izrađuje se na razini mikro programiranja (analogija s mikro planiranjem) jer je vrlo vjerojatno da će ga s vremenom biti potrebno dopunjavati i/ili mijenjati.

Prvi temelj kvalitetnog planiranja i programiranja poznavanje je inicijalnog stanja i u skladu s time definiranje ciljeva u radu. Ciljevi su obično definirani okvirnim planovima (Nacionalnom strategijom i akcijskim planovima), ali je zato vrlo važno utvrditi stanje pojavnosti u sredini za koju se planiraju i programiraju aktivnosti. Dakle, istraživačka je aktivnost prethodnica neposrednom aktivnom djelovanju u smjeru dostizanja ciljeva, iako je važno napomenuti kako istraživanje pojavnosti također može (i treba) biti i jedan od ciljeva djelovanja i dijelom preventivnog plana i programa. Drugi je temelj kvalitetnog planiranja i programiranja poznavanje unutarnjih resursa (snaga i slabosti) i vanjskih prilika i prijetnji koji mogu interferirati s planiranim i programiranim aktivnostima. Stoga je u prethodnim poglavljima objašnjeno kako se mogu

identificirati unutarnje snage i slabosti koje su u odnosu s vanjskim činiteljima osnova djelovanja.

Plan i program kao cjelina strateški je dokument osobnog ili timskog razvoja kojim se definiraju prioritete i ciljevi, ali i metode, izvršitelji, vremenski okvir izvršenja i način evaluacije. Optimalno je rješenje da plan i program bude i osobni i timski.

U strukturalnom je smislu nabolje da plan i program preventivnih aktivnosti bude u jedinstvenoj tabličnoj formi koja će obuhvaćati sve planske i programske komponente, odnosno da ovaj plan i program bude strukturiran tako da je neposredno izvediv i operativan.

Dakle, optimalno je rješenje kod planiranja i programiranja preventivnih aktivnosti kreirati **izvedbeni (operativni) školski preventivni plan i program.**

Izvedbeni (operativni) školski preventivni plan i program može imati sljedeći oblik:

Područje aktivnosti	Programski sadržaj-oblik	Prioriteti, ciljevi i zadaće	Vrijeme i mjesto	Metode	Izvršitelji	Evaluacija
---------------------	--------------------------	------------------------------	------------------	--------	-------------	------------

Ili modificirano i ponešto pojednostavljeno:

Provedbene aktivnosti	Rokovi izvršenja	Ciljevi i zadaće	Metode	Izvršitelji i suradnici	Evaluacija
-----------------------	------------------	------------------	--------	-------------------------	------------

Metodologija u provedbi aktivnosti slijedi u koracima:

1. Upoznavanje stanja.
2. Definiranje ciljeva.
3. Definiranje ciljane skupine.
4. Definiranje aktivnosti za ciljane skupinu.
5. Provedba aktivnosti.
6. Vrijednovanje i samovrijednovanje provedenih aktivnosti.
7. Evaluacija plana i programa.
8. Analiza svih provedenih aktivnosti i priprema za nove aktivnosti, odnosno reprogramiranje.

Cjelovita akcija planiranja i programiranja, praćenja i (re)programiranja stručnih postupaka slijedi ove korake:

1. Upoznavanje (analiza) stanja i definiranje ciljeva:

Na početku je dobro provesti detaljnu subjektivnu samoanalizu (subjektivno samovrijednovanje). Ona se provodi iz perspektive svih dionika u preventivnim aktivnostima (individualno i zajednički).

Zatim ćemo provesti i objektivno samovrijednovanje (instrumentima), uočavanjem osobnih prednosti (snaga), nedostataka (slabosti) i mogućnosti

(uključujući ograničenja) u radu. Ono se također provodi iz perspektive svih dionika u preventivnim aktivnostima (individualno i zajednički).

Također ćemo provesti analizu stanja pojavnosti (ovisnosti i ostalih rizičnih ponašanja, kao i rizičnih činitelja). Ova analiza ne bi trebala biti ad hoc procjena već sustavno, po mogućnosti longitudinalno, transverzalno i kohortno praćenje ciljane populacije prema ranije utvrđenim kriterijima.

Pokazatelji do kojih dođemo kroz opisane aktivnosti osnova su za određivanje ostvarivih ciljeva usmjerenih ciljanim skupinama.

2. Planiranje i programiranje tijekom akcije – kojim putem do cilja (izrada preventivnog plana i programa):

Na temelju prethodnog odredit ćemo razvojne prioritete i ostvarive ciljeve te opisati nove aktivnosti ili uvesti izmjene u preventivnim aktivnostima ili postupcima (pretpostavka za potonje je da preventivni programi već postoje) za koje je dobro da budu dijelom osobnog i/ili timskog razvojnog preventivnog plana i programa. Ono što će uslijediti nakon uspješnog planiranja i programiranja odnosi se na neposrednu provedbu planiranih i programiranih sadržaja, ali o aktivnostima na njihovoj realizaciji ovdje neće biti govora.

3. Evaluacija i reprogramiranje programa:

Provedbom aktivnosti, (ponovnom) evaluacijom postupaka i reprogramiranjem razvojnog plana i programa evaluirat ćemo preventivni plan i program kao cjelinu, te uvoditi možebitne potrebne izmjene i dopune u smjeru kreiranja optimalnih uvjeta za dostizanje ciljeva.

RAZVOJNO PLANIRANJE I PROGRAMIRANJE

Tek **identifikacijom ostvarivih ciljeva pristupa se izradi razvojnoga plana**. Zašto ovako zamišljen plan i program nazivamo razvojnim i zašto je važno da on uključuje razvojnu komponentu? Dakle, smisao i svrha planiranja i programiranja upravo i jest **razvoj metoda i postupaka koji će do ciljeva voditi najekonomičnijim putem**, onim koji će do ciljeva voditi kroz daljnju afirmaciju unutarnjih kapaciteta (snaga) i korištenje prilika, uz minimiziranje unutarnjih slabosti i vanjskih prijetnji. Na ovaj će način plan i program kao strateški okvir omogućiti i osobni i timski rast i razvoj, pa je stoga nužno da uključuje razvojnu komponentu. U nekim slučajevima organizacija rada podliježe spregama koje nastaju kao kombinacija unutarnjih

slabosti i vanjskih prigoda, pa iako se prepoznaju osobne mogućnosti, ponekad smo ih nemoćni realizirati zbog ograničenja. To je još jedan razlog zašto je potreban plan i program, zašto je važna njegova evaluacija i zašto je napokon važno da ovaj strateški dokument uključuje razvojnu komponentu; ona, naime, proširuje mogućnosti za korištenjem preostalog prostora za napredovanjem.

Evaluacija

EVALUACIJA STRUČNIH AKTIVNOSTI

Dinamička priroda pomagačkih aktivnosti, posebno preventivnih, čini ih teško mjerljivima i teško dostupnima kontroli kvalitete i učinka. Međutim, praćenje učinaka posebno je neophodno kod uvođenja u rad novih metoda i postupaka. Temeljno je polazište u radu, a posebno prilikom osmišljavanja akcije, da rad uglavnom može biti bolji, a može biti bolji ako afirmiramo osobne snage i što je više moguće iskoristimo prostor za napredovanjem. Bolji rad uključuje poboljšanja, i to po pitanju:

- radnog učinka
- kvalitete rada
- osobnog zadovoljstva radom (skrbi o osobnom mentalnom zdravlju)
- zadovoljstva korisnika provedenim postupcima (posredne skrbi o mentalnom zdravlju korisničke populacije).

Za promjene u radu stoga je nužno:

1. dobro poznavati sadašnje stanje
2. kreirati ostvarive ciljeve za rad u budućnosti
3. osmisliti (nove) puteve koji vode do cilja.

Cjelovitu sliku o tome što i kako radimo možemo dobiti ako prikupljamo podatke o napredovanju i od sebe samih (samovrjednujemo se), ali i od onih koji u okruženju prate naš rad ili u njemu sudjeluju (tada drugi vrjednuju naš rad). **Vrjednovanje odnosno samovrjednovanje** postupci su koje svaki subjekt provodi samostalno s ciljem utvrđivanja svojih ili tuđih postignuća, želja, planova i htijenja prema kriterijima kojima je poučen ili ih je postavio sam sebi.

Svaki postupak u koji se svjesno upustimo s namjerom da dođemo do informacija o tome koliko smo uspješni u onome što radimo gotovo po pravilu započinje nekim oblikom samoprocjene. Prilikom utvrđivanja snaga i slabosti samovrjednovanje (osobnog) rada prvi je korak. Samovrjednovanje (samoprocjena) osobnog rada **važan je ispravljački mehanizam u radu**. Izvor je to podataka o tome koliko pridonosimo i koliko smo uspješni u približavanju prije postavljenim ciljevima rada. S obzirom na

poteškoće na koje nailazimo u svom stručnom radu, poduzimamo niz mjera i postupaka kojima želimo poboljšati kvalitetu rada, a time i dati doprinos kvalitetnijem radu u cjelini. Stoga je važno pa čak možemo reći i nužno osvijestiti osobno mišljenje o svom mjestu i ulozi koju izvodimo. Temeljna pitanja koja treba postaviti pri samovrjednovanju su:

- a) Kakva smo ustanova?
- b) Kakav sam stručnjak?
- c) Kakav smo tim?
- d) Kako sve to znam(o)?
- e) Kako biti bolji?
- f) Što mogu učiniti da budem uspješniji (uspješnija)?

Cilj je (samo)vrjednovanja poboljšanje radne učinkovitosti i kvalitete rada. U pojedinim je ljudskim aktivnostima moguće lako mjeriti učinkovitost, pa i kvalitetu rada, a to je zato što je rad moguće normirati. U pomagačkom radu s ljudima (pogotovo u preventivnim aktivnostima) vrlo je teško, a ponekad i nemoguće, normirati rad. No, i u takvim nam je situacijama potrebna povratna informacija o tome kako radimo. Stoga je introspektivni uvid u osobne kapacitete u pomagačkim aktivnostima posebno značajan korak u cjelokupnim aktivnostima

upoznavanja stanja i utvrđivanja mogućnosti. Metodologija evaluacije relativno je jednostavna i vrlo je lako prilagodljiva različitim oblicima ljudskih aktivnosti, a detaljnije je objašnjena u knjizi *Kako znati kamo idemo; vrjednovanje i samovrjednovanje rada s ovisnicima* (Brlas, S., 2010.).

EVALUACIJA PREVENTIVNIH PROGRAMA

„Evaluacija programa prevencije ovisnosti u Republici Hrvatskoj danas je velikim dijelom usmjerena na evaluaciju procesa kojom se mjeri način na koji je program izveden i zadovoljstvo korisnika provođenjem programa. Kako bi programi postali znanstveno utemeljeni i na taj način vrijedni i dostupni za širenje, važno je istraživati njihove učinke u ostvarivanju postavljenih ciljeva te mjeriti učinak na korisnike koji je u planiranju programa postavljen kao očekivani rezultat. Učinkovitost programa može se mjeriti na razne načine, ali trenutno stanje u Hrvatskoj govori kako se još uvijek premalo pozornosti posvećuje istraživanjima sa svrhom evaluacije učinka“ (*Nacionalni program prevencije ovisnosti za djecu i mlade u odgojno-obrazovnom sustavu, te djecu i*

mlade u sustavu socijalne skrbi za razdoblje od 2010. do 2014. godine, Ured za suzbijanje zlorabe droga Vlade Republike Hrvatske, 2010. str. 45).

Iz navedenoga je jasno kako evaluacija preventivnih programa može biti:

1. **Evaluacija procesa** (kojom se mjeri i evaluira način provedbe preventivnih aktivnosti, dinamika provedbe aktivnosti, prilagodljivost stvarnoj situaciji i korisnicima i sl.)
2. **Evaluacija učinaka odnosno ishoda** (kojom se mjere i evaluiraju učinci intervencija iz programa na ciljanoj populaciji s obzirom na ranije postavljene ciljeve; promjene stavova, vrijednosti, navika, socijalnih vještina i ponašanja u užem smislu u ciljanoj populaciji te procjenjuju promjene u ekstenzitetu i intenzitetu).

Reprogramiranje

Tijekom rada, odnosno izvođenja aktivnosti, možemo opisati trenutna ponašanja i postignuća i usporediti ih s opisanim zamišljenim ponašanjima i postignućima. Ako se u određenoj mjeri podudaraju tada znamo da smo na pravom putu ka ostvarivanju cilja, no ako se ne podudaraju, vrijeme je za promjenom pristupa ili za ulaganjem dodatnog napora u željenom smjeru. Promjena pristupa ustvari je reprogramiranje postojećeg plana i programa. Dakle, ne radi se o uspostavljanju sasvim novoga puta, već se uvode **izmjene i dopune u postojećem okviru djelovanja**.

Kada spoznamo da se ne približavamo ciljevima te utvrdimo razloge za to, poduzimaju se postupci u smjeru:

- **Korekcije plana i programa rada**

Preventivne su aktivnosti uvijek složen proces koji mora biti organiziran tako da nužno uključuje dobro planiranje i programiranje, a ono uključuje, između ostaloga, i postavljanje ciljeva u radu, odnosno vrjednovanje rada s obzirom na postavljene ciljeve. Ukoliko rezultati

provedenih postupaka evaluacije ukažu na to da se planiranim i programiranim oblicima rada ne postižu postavljeni ciljevi, potrebno je mijenjati strukturu i sadržaj plana i programa te ih uskladiti s ciljevima.

- **Preusmjeravanja i modificiranja aktivnosti**

Ponekad se tijekom rada pokaže kako je plan i program dobar okvir za rad, ali su pojedini postupci neadekvatni. Tada se modifikacija rada usmjerava samo prema tim pojedinim postupcima.

Nažalost, kvalitetu planiranja i programiranja teško je provjeriti, pogotovo u kratkom vremenskom roku. Stoga se nameće važnost duljeg praćenja realizacije planiranih i programiranih sadržaja. Može se koristiti i navedena subjektivna procjena izvoditelja sadržaja (samovrjednovanje) i/ili procjena ostalih sudionika u preventivnim aktivnostima (vrjednovanje). Svaki je plan i program podložan izmjenama i dopunama (reprogramiranju). Svrha je ovih intervencija prilagodba aktivnosti ciljevima pa stoga nije dobro slijepo slijediti prethodno osmišljenu akciju ako ona ne dovodi do cilja. Izvoditelji planova i programa moraju biti u stanju izlučiti učinkovite metode rada i na njima temeljiti postupke koji vode do cilja.

Zaključak

Preventivnim se aktivnostima postižu najbolji rezultati u borbi protiv rizičnih ponašanja, pa tako i u borbi protiv ovisnosti. Međutim, svrhovitost preventivnih aktivnosti presudno ovisi o njihovoj strukturi koja se upotpunjuje odgovarajućim sadržajima. Stoga je nedostatak sustava u preventivnom pristupu upravo najčešći razlog neuspješnih programa ili programa s nedovoljno mjerljivim učincima.

Primjereni plan i program s ostvarivim ciljevima koji se oslanjaju na prethodno analizirano stanje pojavnosti i osviještene mogućnosti (uključujući i ograničenja) da se nosimo s problemom osnovni je medijator i katalizator prevencije kao skupa mjera i postupaka usmjerenih ranom otkrivanju znakova koji upućuju na elemente ovisničkog ponašanja i osmišljavanje osnaživanja kapaciteta pojedinaca, njihovih obitelji, te stručnih osoba i nadležnih tijela u donošenju pozitivnih odluka i smanjivanju štete zbog možebitno donesenih negativnih odluka.

Iz ovoga proizlazi kako je prevencija složen proces kojega je nužno prethodno kreirati u operacionalnu strukturu kako bi se aktivnosti planski usmjerile ostvarivim ciljevima, u potpunosti koristeći unutarnje sposobnosti (pojedince i tima) i vanjske prilike.

Siniša Brlas

**Planiranje, programiranje i evaluacija
preventivnih aktivnosti**

Zavod za javno zdravstvo „Sveti Rok“
Virovitičko-podravske županije

www.zzjzvpz.hr

ISBN 978-953-7756-08-6